

ANNA SOFIA SALONEN & ANNE BIRGITTA PESSI & AURA NORTOMAA & MAIJA PENTTILÄ

Kirkkososiologia tänään

Yhteiskunnan muutokset haastavat pohtimaan oppiaineen luonnetta

TUTKIMUSTA TEOLOGIAN JA SOSIOLOGIAN JÄNNITTEESSÄ

Kirkkososiologia on teologinen oppiaine, joka virisi 1960-luvulla tarpeesta ymmärtää yhteiskunnallista muutosta ja sen vaikutusta kirkkoon ja uskonnollisuuteen, sekä ymmärryksestä, että sosiologiset menetelmät, teorit ja kysymyksenasettelut ovat oivia välineitä tämän muutoksen käsittämiseksi. Mutta onko oppiaine itse muuttunut historiansa aikana? Tässä kirjoituksessa pohdimme oppiaineen taustan, määritelmien ja tutkimusteemojen valossa, mitä Helsingin yliopiston teologisessa tiedekunnassa tehty kirkkososiologia on 2000-luvun toisella vuosikymmenellä.

Kirkkososiologia on poikkitieteellinen oppiaine, joka paikantuu kahden suuren tieteenalan, sosiologian ja teologian, rajapintaan. Sosiologia syntyi 1800-luvulla modernisaation vaikutuksesta ja yhteiskunnallisen eriytymisen seurauksena sekä pyrkimyksestä ymmärtää aikansa perustavanlaatuisia yhteiskunnallisia muutoksia. Uskonnolla oli keskeinen rooli varhaisten sosiologien ajattelussa, mutta

teema on ajautunut uudempien yhteiskunta- ja kulttuurianalyysien joukossa marginaaliin. Esimerkiksi Émile Durkheimin (1858–1917) ajattelussa uskonto esiintyi yhteiskuntien yhtenäisyyden ja kollektiivisten representaatioiden lähteenä, ja protestanttisella kristinuskolla oli Max Weberin (1864–1920) mukaan tärkeä rooli kapitalistisen yhteiskunnan synnyssä. Uskontoa koskevissa tarkasteluissaan sosiologian klassikot tulivat kuitenkin konstruoinneeksi uskonnon katoavaksi ilmiöksi. Tähän vaikutti esimerkiksi Weberin ajattelu, jonka mukaan uskonto voidaan käsitteellisesti erottaa yhteiskunnasta, jolloin näiden käsitteiden kontingenttia ja muuttuvaa suhdetta toisiinsa voidaan tarkastella erilaisissa historiallisissa ja sosiokulttuurisissa konteksteissa.¹ Tämä puolestaan loi pohjan sekularisaatioteorialle.

Sosiologian synnyn aikaan sen suhde teologiaan oli jännitteinen. Sosiologisen ajattelun kehittymisen keskeisenä lähtökohtana on ollut ihmisjärkeen

1 Esim. Beckford 1989.

perustumattoman auktoriteetin kuten dogman ja ilmoituksen kritiikki. Sosiologia omaksui modernin ajan perusajatuksen autonomisesta, kiinnikkeettömästä ja rationaalisesta subjektista, joka kykeni ymmärtämään ja hallitsemaan yhteiskunnan lainalaisuuksia. Kärjistäen voidaan ajatella, että sosiologia syntyi vastavoimana teologialle. Sosiologian myötä humanistinen universalismi syrjäytti teologisen absolutismin.² Näin ollen kriittisyys teologiaa kohtaan oli itse asiassa ennakkoehto sosiologian synnylle autonomisena tieteenalana.

Teologian ja sosiologian välisten jännitteiden taustalla on nähtävissä yhteiskunnallinen eriytyminen sekä tieteenalojen sisäinen kehitys. Nämä jännitteet ovat heijastuneet myös suomalaiseen kirkkososiologiaan, ja oppiaineen lähestymistavat, ennako-oletukset ja fokus ovat aikojen saatossa herättäneet kritiikkiä. Teologian viitekehityksessä harjoitettua sosiologista tutkimusta on kritisoitu paitsi teologisuuden puutteesta ja teologian vesittämisestä, positivistisuudesta ja yksipuolisuudesta,³ myös liiasta teologisuudesta ja sosiologian valtavirrasta vieroittumisesta sekä teologisten lähtökohtien merkityksen eksplikoimattomuudesta.⁴

Kritiikin lisäksi kirkkososiologian tieteidenvälinen luonne on avannut myös mahdollisuuksia. Oppiaine on onnistunut viime vuosina yhä enemmän luomaan siltoja teologisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen välille ja tuomaan teologisia kysymyksenasetteluja näkyväksi muilla tieteenaloilla.

KIRKKOSOSIOLOGIAN KÄYTÄNNÖLLISET JUURET

Kirkkososiologia syntyi toisen maailmansodan jälkeen sosiologian alan teorioiden, tutkimusmenetelmien ja kansainvälisen tutkimuksen kehityksen myötä. Kirkkollisesti ja teologisesti virittynyt sosiologinen tutkimusperinne kasvatti suosiota erityisesti kvantitatiivisten tutkimusmenetelmien kehittyessä ja sai pontta maailmansotien jälkeisistä nopeista yhteiskunnallisista muutoksista.⁵ Suomessa kirkkokokouksen aloitteesta perustettu Heikki Wariksen (1901–1989) johtama komitea ryhtyi 1950-luvun lopulla selvittämään yhteiskunnallisten muutosten vaikutuksia kirkon toiminnan edellytyksiin. Vuonna 1962 valmistunut mietintö ehdotti kirkolle

tutkimuslaitoksen perustamista. Kirkon tutkimuskeskuksen nimellä nykyisin tunnettu tutkimuslaitos perustettiin vuonna 1969. Myös kirkkohistoriallisen tutkimuksen kiinnostuksen suuntautuminen uuden ajan kirkkohistoriaan vaikutti kirkkososiologisten teemojen suosioon. Helsingin yliopistossa perustettiin 1960-luvun puolivälissä sosiaalietiikan ja diakonian laitos, joka muuttui myöhemmin käytännöllisen teologian laitoksen kirkkososiologian jaostoksi.⁶ Vuonna 1970 Paavo Kortekangas nimettiin ensimmäiseksi kirkkososiologian professoriksi.⁷

Kirkkososiologian syntyyn oppialana on vaikuttanut voimakkaasti käytännöllinen, kirkon toiminnasta ja sen yhteiskunnallisesta asemasta nouseva tarve. Mikkelin tuomiorovasti Simo S. Salon mukaan:

Kun tunnetuissa kirkkollisissa mietinnöissä 1960-luvun alkuvaiheissa kajasti haave suomalaisesta kirkkososiologiasta, suunnilleen tällainen oli silloin keskeisten vaikuttajien mielissä: tehtäisiin tieteellistä työtä tavalla, joka saisi esille luotettavaa tietoa kirkon elämästä ja toimintaympäristöstä sekä ruokkisi kirkon hallinnon, hiippakuntien, paikallisseurakuntien ja järjestöjen päätöksentekoa ja toiminnan suunnittelua.⁸

Käytännöllisen teologian apulaisprofessori Pentti Lempiäisen mukaan kirkkososiologialla oli Suomen kaltaisessa pienessä maassa myös hyötynäkökulma. Kirkon oli tunnettava sekä maailma että itsensä. Kirkkososiologia palveli tätä tuntemusta.⁹

Suomalaisen kirkkososiologian kansainvälisinä vertailukohtina mainitaan usein saksalainen Kirchensoziologie, jonka keskeisenä tarkastelukohteena on kirkko ja uskonnollinen elämä sen vaikutuspiirissä, sekä yhdysvaltalainen oppiala nimeltään Church and Society, joka tutkii erityisesti kirkon ja yhteiskunnan suhteita.¹⁰ Yhdessä nämä tutkimusalat kuvaavatkin hyvin kirkkososiologialle jo oppiaineen alkuvaiheista alkaen annettua kahta-laista tutkimussuuntaa. Ensinnäkin kirkkososiologian tehtäväksi on määritelty saksalaista tutkimusperinnettä mukaillen kirkon toiminnan tarkastelu. Toiseksi kirkkososiologialle on alusta pitäen annettu tehtäväksi selvittää, miten kirkko sijoittuu osana uskonnollisuuden kirjoja ja koko yhteiskuntaa.

Kirkkososiologian ymmärtäminen sen kahtalaisen luonteen kautta on säilynyt läsnä myös oppiaineen uudemmissa luonnehdinnoissa. Kirkkososiologian emeritaprofessori Eila Helanderin mukaan kirkkososiologian tehtävänä on sen tutkiminen, millä tavoin yhteiskunnan muutokset vaikuttavat uskonnolliseen liikehdintään, uskonnollisten yhteisöjen syntyyn ja toimintaan ja uskonnon harjoitukseen, ja miten toisaalta uskonnot ja niitä ylläpitävät yhteisöt vaikuttavat yhteiskuntaan.¹¹

Jo Kortekankaasta alkaen kirkkososiologian luonnehdinnoissa on korostettu oppiaineen tieteenalojen välistä luonnetta. Vuonna 1975 Kortekangas kuvasi kirkkososiologiaa ”rajatieteeksi” ja mainitsi oppiaineen ilmestymisen teologisten oppialojen joukkoon merkkinä tieteenalojen yhteistyön tarpeellisuudesta ja hedelmällisyydestä.¹² Oppiaineen olemusta tieteenalojen rajoilla on pohdittu sekä suhteessa muuhun teologiaan että sosiologiaan ja erityisesti uskontososiologiaan. Lempiäisen mukaan ei ole mielekäästä vetää rajaa kirkkososiologian ja uskontososiologian välille.¹³ Kirkkososiologian dosentti Voitto Huotarin mukaan kirkkososiologia taas on osa uskontososiologiaa, mutta toisaalta kirkkososiologian teologisuuden kautta näiden oppiainneiden välillä on myös periaatteellinen ero. Huotarin mukaan kirkkososiologian tehtävänä ei ole pelkästään tutkimuskohteen ymmärtäminen sellaisenaan, vaan se ottaa huomioon teologisen teorian ja muodostaa kriittisen tekijän, jonka pohjalta voidaan arvioida tutkittavana olevaa todellisuutta.¹⁴ Huotari ei kuitenkaan avaa esittämänsä uskonto- ja kirkkososiologisen tutkimuksen periaatteellisen eron sisältöä tarkemmin. Kortekangas esittää, että kirkkososiologian näkökulma on toisaalta uskontososiologiaa kapeampi, sillä tarkastelun kohteena on juuri kirkko. Toisaalta taas ottaessaan tarkastelun kohteeksi laajasti kirkon ja yhteiskunnan suhteet kirkkososiologia ulottuu Kortekankaan mukaan uskontososiologiaa laivemmalle.¹⁵ Uudemmissa keskusteluissa uskontotieteilijä Titus Hjelm painottaa kirkkososiologian ja yleisen uskontososiologian välistä eroavaisuutta kirkkososiologian käytännöllisestä tavoitteesta johtuen, kun taas kirkkososiologian professoriksi vuonna 2014 nimitetty Anne Birgitta Pessi korostaa kirkkososiologian olevan

samanaikaisesti aito osa sekä teologiaa että yhteiskuntatieteitä.¹⁶

Myös kirkkososiologian suhteesta teologiaan on esitetty useita tulkintoja. Huotarin mukaan kirkkososiologia kuuluu teologian historiallis-empiriseen ulottuvuuteen, jota tarvitaan systemaattis-dogmaattisen ulottuvuuden rinnalla.¹⁷ Kortekangas paikantaa kirkkososiologian käytännöllisen teologian yhdeksi lohkoksi, jossa tarkoituksena on teologian kysymyksenasettelun huomioonottaminen empirisessä tutkimuksessa.¹⁸ Lempiäinen huomauttaa, että sosiologisia menetelmiä on alettu käyttää myös muilla käytännöllisen teologian aloilla ja sen lisäksi sosiologiset kysymyksenasettelut ovat relevantteja myös esimerkiksi kirkkohistoriassa ja systemaattisessa teologiassa, erityisesti sosiaalietiikassa.¹⁹ Pessin mukaan kirkkososiologian teologisuus näkyy tutkimuksellisen kiinnostuksen kohteissa, jolloin yhteys teologiaan voi syntyä aihepiirin tai aihepiirin osan kautta.²⁰

KIRKKOSOSIOLOGIAN LAAJENEVA TUTKIMUSALA

Kirkkososiologian taustan ja määritelmien kuvaaminen antaa vain hyvin yleisen kuvan oppiaineen alasta. Tarkemman kuvan saamiseksi on hedelmällistä tarkastella, mitä oppiaineessa on viime

2 Vázquez 2013, 24–25.

3 Ks. esim. Kortekangas 1975; Huotari 1982; Salo 2003.

4 Esim. Hjelm 2006, 113.

5 Huotari 1982; Lempiäinen 1982; Sihvo 1996.

6 Huotari 1982; Lempiäinen 1982.

7 Kirkkososiologian professuurin vaiheista ks. esim. Koskenvesa 1996; Lampinen 1996.

8 Salo 2003, 362.

9 Lempiäinen 1982, 118–119.

10 Kortekangas 1975; Huotari 1982.

11 Helander 2003.

12 Kortekangas 1975, 93.

13 Lempiäinen 1982.

14 Huotari 1982.

15 Kortekangas 1975.

16 Hjelm 2006; Yeung [nyk. Pessi] 2006.

17 Huotari 1982.

18 Kortekangas 1975.

19 Lempiäinen 1982.

20 Yeung 2006.

vuosikymmeninä käytännössä tutkittu. Ensinnäkin kirkkososiologiassa on tutkittu nimensä mukaisesti kirkkoa ja siihen likeisesti liittyviä kysymyksiä. Tutkimusaiheet ja tarkastelun tasot ovat mukailleet yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen kolmea klassista analyysitasoa: yhteiskunnallista, yhteisöllistä ja yksilötasoa. Yhteiskunnallisen tason tutkimusalueita ovat olleet esimerkiksi kirkon ja politiikan suhteet, kirkkojen rooli Euroopan unionissa ja eurooppalaisessa hyvinvoinnissa sekä kirkon asemoituminen julkisessa keskustelussa.²¹ Oppiaineessa on pureuduttu uskonnon ja julkisen sektorin risteyskohtien tutkimiseen muun muassa kunta-seurakuntayhteistyön, sopimuksellisuuden, kansalaisyhteiskunnan ja kirkkojen sosiaalisen vastuun näkökulmista.²²

Yhteisötasolla on puolestaan tutkittu kirkon ja uskonnollisten yhteisöjen luonnetta ja muutosta muun muassa seurakuntayhteisöjen työmuotojen näkökulmista sekä tutkimalla yhteiskunnallisen kontekstin heijastumisia kirkkojen toiminnassa ja identiteetissä.²³ Eräänä keskeisenä yhteisötason kysymyksenä on ollut kirkko työyhteisönä ja tällä saralla esimerkiksi johtaminen, rekrytointi, työntekijöiden ammatti-identiteetti ja virkakysymys.²⁴ Parhaillaan tekeillä olevassa väitöskirjassa analysoidaan kirkollisen työn pirstaloitumista modernissa yhteiskunnassa.

Yksilöitä on tarkasteltu kirkkososiologiassa uskonnollisten yhteisöjen jäsenenä sekä elämäntilanteiden ja elämäntien näkökulmista erilaisissa konteksteissa, myös Suomen ulkopuolella.²⁵ Lisäksi on tutkittu uskonnon vaikutusta esimerkiksi yksilöiden yhteiskunnalliseen osallistumiseen, asenteisiin ja arvoihin, sekä suomalaisten näkemyksiä kirkosta ja sen vastuusta.²⁶ Yksilö-, yhteisö- ja yhteiskuntatasoja yhdistävissä tutkimuksissa on käsitelty esimerkiksi ruumiillista uskontoa herätysliikekontekstissa sekä uskonnollisten yhteisöjen harjoittamaa aineellista auttamistyötä.²⁷

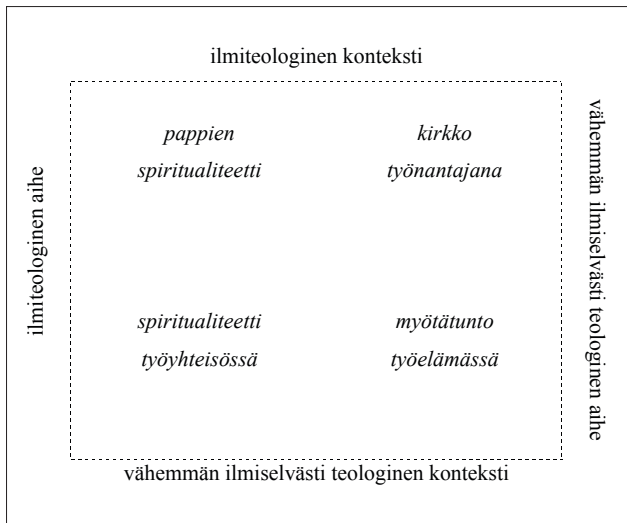
Kirkkososiologisten tutkimusten ala on kuitenkin huomattavasti kirkkoon liittyviä aiheita laajempi. Tämä näkyy aivan erityisesti viimeaikaisissa tutkimushankkeissa, joissa tutkimusten teemat ovat yhä enemmän laajenneet kirkkokontekstin ulkopuolelle muun muassa eurooppalaisiin arvoihin, hoivaan ja myötätuntoon.²⁸ Myös oppiaineen luon-

teeseen aina kuulunut poikkitieteellisyys on saanut uusia muotoja. Aivan uudenlaista yhteistyötä on virinnyt Tekesin rahoittaman CoPassion-hankkeen myötä, jossa yhteistyötahoina on paitsi laajasti eri tieteenaloja myös yritysmaailman tahoja. Laajenevat yhteistyön muodot kertovat, että muut alat näkevät kirkkososiologian ja kirkkososiologisen tutkimuksen mielekkäänä kumppanina.

Näiden projektien alla ja ohella kirkkososiologiassa on tutkittu viime vuosina monia kirkkofokuksen ylittäviä teemoja. Parhaillaan käynnissä olevissa projekteissa tutkitaan hoivaa ja huolenpitoa vastaavuuksissa suhteissa sekä myötätuntoa ja myötäintoa yritysmaailmassa. Sellaiset viimeaikaiset tutkimusteemat kuten solidaarisuus ja yhteisöllisyys ovat vahvistaneet oppiaineen yhteyksiä käytännölliseen filosofiaan ja etiikkaan.²⁹ Aivan viime aikoina kirkkososiologiassa on tutkittu muun muassa hyvän tekemisen yhteyttä identiteettiin, uskonnollisuuteen ja merkityksellisyyskokemuksiin, yksilöllistyvän kulttuurin yhteyttä kotoutumiseen, uskontoa verkkoympäristöissä sekä nuorten aikuisten käsityksiä pyhydestä.³⁰ Käynnissä olevissa väitöstutkimuksissa tutkitaan esimerkiksi lähimmäisyyttä hoiva-suhteissa, teologiaa tavallisten ihmisten dialogisesti refleктоimana ja tuottamana, sekä uskontoa ja hengellisyttä arkiin ilmiöihin kuten käsitöihin ja keuhollisuuteen liittyen. Nämä uudet tutkimusteemat kuvaavat oppiaineen fokuksen laajenemista entistä enemmän myös muihin teologisesti relevantteihin ja yhteiskunnallisesti merkittäviin kysymyksiin.

KIRKKOSOSIOLOGIAN "KIRKKO" TÄNÄÄN

Kirkkososiologian luonnetta on usein kuvattu kaksijakoisuudella, jossa kysytään sekä sitä, millä tavoin yhteiskunta vaikuttaa kirkkoon, että sitä, millä tavoin kirkko vaikuttaa yhteiskuntaan. Tässä määritelmässä kirkkososiologian teologisuus on näytetty implisiittisesti – ja usein myös eksplisiittisesti oppiaineen alanmääreiden rajauksissa – juuri kirkkona. Vielä vuonna 1975 Kortekankaan ei ollut tarvetta määritellä, mihin hän kirkkososiologiasta kirjoittaessaan kirkolla viittasi, vaan kyse oli itseltään selvästi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tutkimuksesta. Vuonna 1982 Lempiäinen kirjoitti, että kirkkososiologian tehtävänä on tarjota kirkol-

Kuvio 1. Teologisuus kirkkososiologian aiheissa ja konteksteissa.

le kuva yhteiskunnasta ja yhteiskunnalle kuva kirkosta. Hänen mukaansa tutkimus kattaa kuitenkin myös pienet, niin sanotut vapaat yhteisöt, sekä myös kirkosta irtaantuneet ihmiset, ”koska hekään eivät ole suomalaisessa yhteiskunnassa kirkkojen vaikutuksen ulkopuolella”.³¹ Helander toteaa kirjoituksessaan vuodelta 2003, että kirkkososiologia keskittyy ensisijaisesti kristinuskon piirissä syntyneiden yhteisöjen ja niissä tapahtuvan uskonnollisuuden tutkimukseen, mutta tarkastelun kohteina ovat myös vuorovaikutustilanteet muiden uskontojen kanssa.³²

Ajan kuluessa ja yhteiskunnallisen ja kirkon aseman kehityksen myötä kirkkososiologian kirkkokeskeisyys on siis oppiaineen määrittelyissä hiljalleen laventunut. Näin on käynyt myös kirkkososiologian tutkimusaiheissa. Osaltaan kehitys heijastelee sitä muutosta, joka on tapahtunut kirkossa ja yhteiskunnassa. Viime vuosikymmeninä evankelis-luterilainen kirkko itsessään on yhä enemmän muuttunut suomalaisessa yhteiskunnassa institutionaalista, referenssipintaa tarjoavasta kehiksestä muuttuvaksi ja myös haastetuksi yhteisöksi, joka peilaa itseään ympäröivään yhteiskuntaan. Samaan aikaan yhteiskunta on moninaistunut, maallistunut, yksilöllistynyt ja globaalistunut, ja yhteiskunnan eri sektoreiden ja toimijoiden tehtäväalueita, vastuita ja velvollisuuksia on uudelleenmääritelty niin hallinnollisesti kuin kulttuuristen ja yhteiskunnallisten keskustelujen kautta. Kirkkososiologinen tutkimus

on ollut tämän muutoksen kuvaamista ja analysoimista.

Viimeaikaisessa tutkimuksessa ja meneillään olevissa tutkimushankkeissa kirkkososiologian teologinen ulottuvuus näkyy paitsi uskonnollisten yhteisöjen ja yksilöiden uskonnollisuuden, myös muiden teologisten teemojen, kuten hyvän elämän ja myötätunnon, sosiologisena tutkimuksena.³³ Yllä olevassa kuviossa kirkkososiologian teologisuutta on jäsennely tutkimuskontekstin ja -aiheen mukaan käyttäen esimerkkinä työyhteisön tematiikkaa (kuvio 1).

-
- 21 Lampinen 1995; Niiranen 2000; Rikkinen 2002; Helander 2017.
 - 22 Pessi 2008; Kallunki 2010; Juntunen 2011; Lehtinen 2013; Pöyhönen 2015.
 - 23 Nieminen 2000; Glad 2003; Kokkonen 2016; 2017.
 - 24 Palmu 1990; Sippo 2000; Salmi 2001; Närhi 2012;; Nortomaa 2016; Tervo-Niemelä 2016.
 - 25 Kokkonen 2003; Vähäkangas 2004; Turunen 2005; Spännäri 2008; Niemelä 2015.
 - 26 Yeung 2004; Klingenberg 2014; Grönlund & Pessi 2017.
 - 27 Salonen 2016; Hintsala 2017.
 - 28 Welfare and Values in Europe 2006–2009; Cooperation in Care 2014–2018; The Revolutionary Power of Compassion 2015–2017.
 - 29 Laitinen & Pessi (toim.) 2011.
 - 30 Grönlund 2012; Grönlund & Pessi 2015; Pessi 2017; Penttilä 2016; Ranta, Pessi & Grönlund 2017; Hintsala 2016.
 - 31 Lempiäinen 1982, 114.
 - 32 Helander 2003.
 - 33 Pessi & Paakkanen 2015.

Kuvion mukainen hahmotus kirkkososiologiasta tutkimuksesta noudattaa perinteistä ”kirkon vaikutus yhteiskuntaan ja yhteiskunnan vaikutus kirkkoon” -jakoa, mutta on ymmärrettävissä laiveammin kahdella tavalla: Ensinnäkin kirkkososiologian ”kirkko” kattaa paitsi evankelis-luterilaisen kirkon myös muut uskonnolliset yhteisöt ja niistä irrallaan toteutuvat uskonnollisuuden ja ei-uskonnollisuuden muodot. Näiden tutkimuksessa huomioidaan eritoten tutkittavan ilmiön yhteiskunnallinen konteksti ja institutionaalisen uskonnollisuuden kulttuurin ja historiallinen vaikutus. Toiseksi ”kirkko” ei viittaa vain instituution tai yhteisön uskonnollisuuteen, vaan lisäksi tutkimusala kattaa muita teologisesti relevantteja yhteiskuntaan vaikuttavia teemoja, kuten myötätunto, kohtaaminen ja rakkaus.

Kirkkososiologia ei ole nimestään huolimatta rajautunut vain kirkon ja sen välittömän toimintaympäristön tutkimukseen ja sen tutkimusalaa määrittävät laajemmat kuin suoraan kirkon tarpeesta nousevat kysymykset. Kirkkososiologia on ensisijaisesti empiirinen tiede, jossa teoriat syntyvät ja niitä ollaan valmiita muokaamaan uuden empirian valossa. Siksi on luontevaa, että yhteiskunnan muuttuessa myös kirkkososiologian fokus ja teoriat muovautuvat ja muuttuvat, vaikka tutkimuksen laajeneminen on ollut oppiaineelle haaste. Muutokset eivät koske vain suomalaista kirkkososiologiaa vaan heijastavat yleisemmin kirkkojen aseman ja uskonnollisuuden muutosta. Niissä heijastuu myös tämän kehityksen kanssa yhteen nivoutuva uskonnon sosiologisen tutkimuksen laajeneminen uskontojen tutkimuksesta merkitysjärjestelmien tutkimiseen sekä instituutioiden tarkastelusta eletyn uskonnollisuuden tutkimiseen.³⁴ Samankaltaiset haasteet koskevat myös muita teologisia oppiaineita, kuten kirkkohistoriaa, uskonnonfilosofiaa ja teologista etiikkaa, joiden nimitykset ja alanmääreet viittaavat vahvasti kirkkoon ja uskontoon, mutta joiden tutkimusteemat ovat käytännössä hyvin laaja-alaisia.

On huomionarvoista, ettei kaiken kirkkososiologian piirissä tehdyn tutkimuksen välttämättä tarvitse olla teologista tai teologiain tekemää. Monta oppiaineesta tutkittua teemaa voisi tutkia, ja tutkitaankin, teologisen tutkimuksen ulkopuolella,

mutta niiden tarkastelu myös teologisessa viitekehyksessä edesauttaa kykyä ymmärtää aiheiden teologisia kytköksiä sekä aate- ja kulttuurihistoriallista jatkuvuutta, mikä on eittämättä hyödyllistä ja tärkeää. Juuri poikkialaisuus ja tieteidenvälisyys on kirkkososiologian ydintä. Kirkkososiologia on hyvä esimerkki oppiaineesta, joka yhdistää vakiintuneiden tieteenalojen perustietämystä käytännön yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja näitä koskevaan tutkimukseen. Oppiaine on yhä Kortekankaan sanoja lainaten ”rajatiedettä”, jolla on juuret käytännön yhteiskunnallisissa ja uskonnollisissa elämässä mutta joka kurottaa laajalle yksilöiden, yhteisöjen ja yhteiskunnan todellisuuteen sekä ammentaa teologian ja sosiologian teoreettisista ja menetelmällisistä näkökulmista ja jännitteistä.

Anna Sofia Salonen, teol. tri
anna.s.salonen@helsinki.fi

Anne Birgitta Pessi, prof.
anne.b.pesti@helsinki.fi

Aura Nortomaa, fil. tri
aura.nortomaa@helsinki.fi

Majja Penttilä, dos.
majja.t.penttila@helsinki.fi

34 Ks. esim. McGuire 2008; Dobbelaere 2014; Ammerman 2016.

KIRJALLISUUS

- Ammerman, Nancy
2016 ”Lived Religion as an Emerging Field: An Assessment of Its Contours and Frontiers”. *Nordic Journal of Religion and Society* 2, 83–99.
- Beckford, James
1989 *Religion and Advanced Industrial Society*. Controversies in Sociology. London: Unwin Hyman.
- Dobbelaere, Karel
2014 ”The Karel Dobbelaere Lecture: From the Study of Religions to the Study of Meaning Systems”. *Social Compass* 61:2, 219–233.
- Glad, Leo
2003 *Faithful to the History, Faithful to the Future: Transition from an Immigrant Congregation to an Ethnic Congregation*. Diss. Helsinki: Yliopistopaino.
- Grönlund, Henrietta
2012 *Volunteerism as a Mirror of Individuals and Society: Reflections from Young Adults in Finland*. Diss. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Grönlund, Henrietta & Pessi, Anne Birgitta
2017 ”Suomen evankelisluterilaisen kirkon uusi julkinen rooli? Kansalaisten odotukset kirkon hyvinvointityölle”. *Teologinen Aikakauskirja* 2, 116–133.
- 2015 ”The Influence of Religion on Philanthropy across Nations”. *The Palgrave Handbook of Global Philanthropy*. Ed. P. Wiepking & F. Handy. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 558–556.
- Helander, Eila
2017 ”Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vaikuttamistoiminta ja Euroopan unioni”. *Teologinen Aikakauskirja* 2, 149–158.
- 2003 ”Uskonto ja globalisaatio”. *Muutoksen tulkkinä: Kirkot ja uskonnollinen elämä osana yhteiskuntaa*. Toim. Eila Helander. Helsinki: Kirjapaja, 19–30.
- Hintsala, Meri-Anna
2017 *Taivasta varten luotu: Usko ja ruumis vanhoillistadiolaisuutta koskeissa verkkokeskusteluissa*. Diss. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Hjelm, Titus
2006 ”Uskonto suomalaisen sosiologian kohteena”. *Sosiologia* 44:2, 107–121.
- Huotari, Voitto
1982 ”Kirkkososiologia tieteenä”. *Kirkkososiologia*. Irja Askola, Tapio Lampinen & Pentti Lempiäinen (toim.). Helsinki: Kirjapaja, 228–239.
- Juntunen, Elina
2011 *Vain hätäapua? Taloudellinen avustaminen diakonia-työn professionaalisen itseymmärryksen ilmentäjänä*. Diss. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kallunki, Valdemar
2010 *Yhteisön ja yhteiskunnan ehdoilla: Seurakuntien ja kuntien yhteistyö vuorovaikutuksen näkökulmasta*. Diss. Helsinki: Käytännöllisen teologian laitos, Helsingin yliopisto.
- Klingenberg, Maria
2014 *Conformity and Contrast: Religious Affiliation in a Finland-Swede Youth Context*. Diss. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kokkonen, Jarmo
2016 *Sukupuoli ja yhteisöllisyys rippikoulun rituaaleissa*. Diss. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 123. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Kokkonen, Sari
2003 *Työttömänä isänä perheessä ja yhteiskunnassa*. Diss. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura.
- Kortekangas, Paavo
1975 ”Kirkkososiologian asema ja tehtävät”. *Johdatus teologisiin oppiaineisiin*. Toim. Esko Koskenvesa. *Studia theologica*. 2. painos. Helsinki: Gaudeamus, 93–100.
- Koskenvesa, Esko
1996 ”Kirkkososiologian vakinaisen professorin viran muuttaminen määräaikaiseksi ja vaihtuva-alaiseksi”. *Usko elämän kätkössä: Kirkkososiologian vaiheita ja näkökulmia vuosituuhannen lopulla*. Toim. Hannu Vapaavuori. Käytännöllisen teologian laitoksen vuosikirja. Helsinki: Käytännöllisen teologian laitos, 151–166.
- Laitinen, Arto & Pessi, Anne Birgitta (toim.)
2011 *Solidaarisuus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Lampinen, Tapio
1996 ”Kuilun yli: Kirkkososiologia Helsingin yliopistossa 1975–1985”. *Usko elämän kätkössä: Kirkkososiologian vaiheita ja näkökulmia vuosituuhannen lopulla*. Toim. Hannu Vapaavuori. Käytännöllisen teologian laitoksen vuosikirja. Helsinki: Käytännöllisen teologian laitos, 167–177.
- 1995 *Uskonto ja politiikka*. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura.
- Lehtinen, Sanna
2013 *Julkisen sektorin apulaiset, kansalaisyhteiskunnan talokoolaiset: Suomen evankelis-luterilaiset seurakunnat*

- Euroopan sosiaalirahaston projekteissa*. Diss. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Lempiäinen, Pentti
1982 ”Kirkkososiologia”. *Johdatus teologisiin oppiaineisiin*. Toim. Pekka Korhonen. *Studia theologica*. 3. painos. Helsinki: Gaudeamus, 111–119.
- McGuire, Meredith
2008 *Lived Religion: Faith and Practice in Everyday Life*. Oxford: Oxford University Press.
- Niemelä, Kati
2015 ”’No Longer Believing in Belonging’: A Longitudinal Study of Finnish Generation Y from Confirmation Experience to Church-leaving”. *Social Compass* 62:2, 172–186.
- Nieminen, Risto
2000 *Seurakunta aluetöyön jännitteessä: Organisaation ja toimintayhteisön muutosprosessi aluetöytä toteuttavissa seurakunnissa*. Diss. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Niiranen, Pekka
2000 *Kekkonen ja kirkko: Tasavallan presidentti Urho Kekkonen ja Suomen evankelis-luterilaisen kirkon suhteet vuosina 1956–1981*. Diss. Helsinki: Kirjapaja.
- Nortomaa, Aura
2016 *A Test to Pass or a Tool for Growth?: Evaluating the Usefulness of the Psychological Assessment of Ministerial Aspirants*. Diss. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Närhi, Paula
2012 *Nainen, pappeus ja ristiriita?: Haastattelututkimus pappin sukupuoleen liittyvien näkemuserojen aiheuttamista ristiriidoista Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa*. Diss. Helsinki: Helsingin yliopisto, Käytännöllisen teologian laitos.
- Palmu, Harri
1990 *Avoin vai suljettu yhteisö - johtaminen seurakunnassa: Tiivistelmä tutkimushankkeesta Suomen ev.-lut. seurakunnat työntekijäyhteisönä*. Diss. Kirkon Tutkimuskeskus. Sarja B. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Penttilä, Maija
2016 ”Creating an Evangelical Self: An analysis of Narratives of Conversion to Evangelicalism in Post-Soviet St Petersburg”. *Religion, State & Society* 44:2, 111–131.
2017 ”Yhdistävä, silloittava ja ylijäräinen yhteisöllisyys – Analyysi venäjänkielisten jumalanpalvelusyhteisöjen merkityksestä koheesion ja kotoutumisen luojana pääkaupunkiseudulla”. *Teologinen Aikakauskirja* 2, 134–148.
- Pessi, Anne Birgitta
2017 ”Dazed and Amazed by Moonlight: Exploring Sense of Meaning as the Mediator of the Effects of Religion, Belonging, and Benevolence on Well-Being”. *Nordic Journal of Religion and Society* 30, 24–42. DOI: 10.18261/issn.1890-7008-2017-01-02
2008 ”Religion and Social Problems: Individual and Institutional Responses”. *The Oxford Handbook of the Sociology of Religion*. Oxford: Oxford University Press, 941–961.
- Pessi, Anne B. & Paakkanen, Miia
2015 ”Hyvää elämää etsimässä: Kohti välittämistä ja myötätuntoa”. *Diakonian tutkimus* 1, 72–88.
- Pöyhönen, Päivi
2015 *Suomen evankelis-luterilaisen kirkon rooli vanhuustyössä*. Diss. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Ranta, Mette & Pessi, Anne Birgitta & Grönlund, Henrietta
2017 ”Young Adults’ Conceptions of the Sacred in Finland today”. *Young* 25(1): 45–65. <https://doi.org/10.1177/1103308816669212>.
- Rikkinen, Minna
2002 *Yhteisön nimeen: Kirkon identifikaatioprosessi uususkontokeskusteluissa*. Uskontotiede. Diss. Helsinki: Helsingin yliopisto, uskontotieteen laitos.
- Salmi, Pontus
2001 *Seurakuntien hengellistä työtä tekevien työmotivaatio*. Diss. JTO-tutkimussarja 14. Tampere.
- Salo, Simo S.
2003 ”Kirkkososiologia ja kirkon uudistuminen: Voitto Huotari, kirkkososiologi kirkon hyväksi”. *Muutoksen tulkkinä: Kirkot ja uskonnollinen elämä osana yhteiskuntaa*. Toim. Eila Helander. Helsinki: Kirjapaja, 348–365.
- Salonen, Anna Sofia
2016 *Food for the Soul or the Soul for Food: Users’ Perspectives on Religiously Affiliated Food Charity in a Finnish City*. Diss. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Sihvo, Jouko
1996 ”Visioita uskonnon ja sen tutkimuksen tulevaisuudesta”. *Usko elämän kätkössä: Kirkkososiologian vaihteita ja näkökulmia vuosituuhannen lopulla*. Toim. Hannu Vapaavuori. Käytännöllisen teologian laitoksen vuosikirja. Helsinki: Käytännöllisen teologian laitos, 199–209.
- Sippo, Matti
2000 *Sairaalasielunhoitajan ammatti-identiteetti*. Suoma-

laisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja. Diss.
Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuusseura.

Spännäri, Jenni

- 2008 ”*Rukous on perintöä suvusta sukuun*”: *Ikääntyneet ja uskonto vuosituhannen vaihteen Suomessa*. Diss. Käytännöllisen teologian laitoksen julkaisuja. Helsinki: Helsingin yliopisto, Käytännöllisen teologian laitos.

Tervo-Niemelä, Kati

- 2016 ”Clergy Work Orientation Profiles and Wellbeing at Work: A Study of the Lutheran Clergy in Finland”. *Review of Religious Research* 58:3, 365–384.

Turunen, Maija

- 2005 *Faith in the Heart of Russia: The Religiosity of Post-Soviet University Students*. Kikumora Publications. Diss. Helsinki: Aleksanteri-instituutti.

Vásquez, Manuel

- 2013 ”Grappling with the Legacy of Modernity: Implications for the Sociology of Religion”. *Religion on the Edge: De-centering and Re-centering the Sociology of Religion*. Ed. Courtney Bender & Wendy Cadge & Peggy Levitt & David Smilde. Oxford: Oxford University Press, 23–42.

Vähäkangas, Auli

- 2004 *Christian Couples Coping with Childlessness: Narratives from Machame, Kilimanjaro*. Diss. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Yeung, Anne Birgitta

- 2004 *Individually Together: Volunteering in Late Modernity: Social Work in the Finnish Church*. Helsinki: Finnish Federation for social welfare and health.
- 2006 ”Rajojen ylityksiä – uskonnosta, kirkosta, sosiologiasta”. *Rajojen ylityksiä: Uskonto kirkko, sosiologia*. Toim. Anne Birgitta Yeung & Heikki Pesonen & Susan Sundback. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura, 50–63.